

Hannah Arendt'in
Totalitarizmin Kaynakları/1
Antisemitizm
Kitabı Ekseninde Bir Değerlendirme
*Some Thoughts around the "Origins of
Totalitarianism" by Hannah Arendt*

Ömer GÜLEN* - Ömer Faruk PAZARLIKLI**

Giriş

Antisemitizm kitabı, biri kitabın ilk yayımlandığı tarih olan 1950 yılındaki önsöz ve öteki 1958'de yazılmış olan ikinci bir önsöz ile başlar. 1950 tarihli kitabın ilk önsözünde, kitabın teorik yapısıyla ilgili kısım özetlenir. 1958 tarihli ikinci bölümde, kitabın teorik kısmında bir değişiklik olmadığını ama kitabın sınırının Nazi dönemindeki belgelerin yayımlanmış olması sebebiyle

* Ankara Üniversitesi, Din Soyolojisi, YL Öğrencisi, omergulenn@gmail.com

** Exeter Üniversitesi, Teoloji ve Dini Çalışmalar, YL Öğrencisi, omerfdd@gmail.com

genişlediğini öğrenmekteyiz. Kitap, iki Dünya Savaşı'nın Avrupa'da yarattığı kargaşanın bittiği, Amerika'nın, imparator bir güç olarak, politikayı, eğitimi, gündelik hayatı etkisi altına aldığı tarihi dönemde okur karşısına çıkar. Kitabın içeriğini, Yahudilerin Avrupa toplumları içerisindeki problemleri konuları ve onların da kendi durumlarını nasıl bir gerçekle yaşadıkları düşüncesi belirlemektedir. Kitabın ana fikrini ise modern düşüncenin, insan zihnini ne düzeyde tahrip edip, insanı; siyasal bir canavara dönüştürdüğü düşüncesi belirler. Hannah Arendt, kitabın yazılma amacı için şunu söyler. “Elinizdeki kitap, siyasal ve tinsel dünyamızın bütün geleneksel unsurlarını çözen ve şeylerin özgül değerlerini yitirmesine yol açarak, onları, insan kavrayışının tanıyamayacağı, insani amaçlar için kullanılmayacak hale sokan bir birikintiyi ortaya çıkaracak gizli mekanizmaları bulup çıkarmanın mümkün olması gerektiği gibi bir kanaatten yola çıkarak yazıldı” (Arendt, s. 10).

Kitabın muhtevasını, bazı temel sorular belirlemektedir. Küçük bir Yahudi azınlığın, Avrupa politik arenasında yarattığı sorunun kökeni; çok hızlı bir şekilde yayılan emperyalist hareketin nedenleri ve etkileri; en güçsüz zamanlarda gittikçe totaliterleşen devlet düzenineğin iç mantığı; modern insanın, dünyayı yeniden dizayn etme güç isteğiyle, ‘yaşamak ve bu dünyayı anlamaktaki acizlikleri’; soru başlıklarıdır. Arendt, “yerkürenin fethini ve bütünsel tahakkümü amaçlayan totaliter girişimi, bütün kördüğümünün en yıkıcısı olarak” ilan eder. (Arendt, s. 11). Yazarın, “korkunç bir kötümserlik ve sonsuz bir iyimserlik şeklinde tarif ettiği bir beklenti” içerisinde hazırladığı kitapta, genel görünüm açısından iyimserlik, bütün insanların güvenini sağlayacak siyasal bir ilkenin/yasanın sağlanması üzerine kuruludur. Kitap dört bölüme ayrılmıştır. Bölüm sıralamasıyla konu başlıkları şunlardır. Sağduyuya bir tecavüz olarak antisemitizm; Yahudiler, Ulus-devlet ve Antisemitizmin Doğuşu; Yahudiler ve Toplum; Dreyfus Davası.

“Sağduyuya Bir Tecavüz Olarak Antisemitizm”

Küçük bir Yahudi azınlığın, Yirminci Yüzyıl Avrupa tarihini etkilemesindeki sebepler nedir? Nazilerin, Yahudileri yoketme politikaları bir raslantı mıdır? Bu durum “tarihin alt akıntısının, yüzeye çıkmasının”, bir sonucu mudur? Arendt, antisemitizmle ilgili gündeme getirilen bu sorulara verilen cevaplarda, gerçeklerin, “alelacele ve tehlikeli bir şekilde hasıraltı” edildiğini söyler. Yüzeysel bir şekilde yapıldığını iddia ettiği yorumlardan birinin, “Yükselen milliyetçiliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan yabancı korkusu” şeklinde dile getirildiğini belirtir. Arendt bu yorumu, süreci tersten okuyarak eleştirir. “Modern antisemitizm, geleneksel milliyetçiliğin gerilemesine koşut olarak yükselmiş ve tam olarak kararsız güçler dengesinin çatırdadığı bir dönemde doruk noktasına varmıştır” (Arendt, s. 20). Arendt’in, İmparatorluk idaresinin gerileyip, Ulus-Devlet sisteminin gelişmesi ve antisemitist duyguların

ilerlemesiyle ilgili saptaması, Tocqueville'in Fransız Devrimiyle ilgili yaptığı değerlendirmeden ilham alır. "Tocqueville'in açıklmasına göre, 18. yüz yılda, Fransız aristokrasisinin güç kaybı, beraberinde servetlerinin azalmasını getirmemiş, böylece halk birdenbire bir servet ve hiçbir egemenlik işlevi içermeyen belirleyici toplumsal ayırım pâyeleri görmüştü. Halkın öfkesini üzerine çeken, kelimenin tam anlamıyla, fuzuli olan bu fazlalıktı" (Arendt, s. 21). Soylular, mutlak monarşi döneminde sahip olduğu ayrıcalıkları kaybedince, *halk onları ülke idaresinde hiçbir gerçek işlevi olmayan asalaklar* olarak görmeye başlamıştır. Hitler Almanyasında da, antisemitizmin ilerlemesi süreci boyunca *Yahudiler, işlevlerini ve nüfuzlarını yitirmiş ve ellerinde servetlerinden başka hiçbir şeyleri kalmamış* durumdaydılar. Zamanla Alman bankaları, Yahudilerden arındırılmış, ve Yahudiler, kilit noktalardaki görevlerini hızlıca terk etmişlerdir. Arendt, benzer tarihi görüntünün, Fransa'da, Yahudilerin sahip oldukları imtiyazları kaybettikleri Üçüncü Cumhuriyet döneminde gerçekleştiği söyler. Bu örneklerin, antisemitist hareketi bütün olarak açıklayamayacağını belirten Arendt, bir tarihi gerçek olarak ortada duran bu vakaların, sorunun Yahudilerin sahip olduğu güce duyulan bir tepki hareketi olduğu yanılmasını çürütmek açısından önemli olduğuna işaret eder.

Yahudilerle ilgili, Avrupa insanının zihninde hazır duran imajlar, "Yahudilere yönelik galeyenların, ebedi bir sorunun doğal sonucu" olduğu yorumlarının yapılmasına sebep olmuştur. Ebedi düşmanlıkla ilgili tarihi anlatım, Hz. İsa'yı öldüren Yahudi imajı üzerine kuruludur. Arendt, bu imajın, Ortaçağ boyunca Yahudi nefretinin ana sebebini oluşturduğunu belirtse de, tek başına, yeterli açıklamayı içermediği yorumunu yapar. Modern dönemde, Yahudi düşmanlığının yeniden alevlenmesi, Yahudi inançlarının sekülerleşmesi sonrasında hem içerden bir çözülmenin hem de dışarıdan bir tehdit oluşumunun ortaya çıkmasından kaynaklanmıştır. Sekülerleşme boyunca, bütün bir tarih yeniden gündeme gelir. Yahudilerin varlığının, 'sorun' olarak anılmasının kaynağını sorgulayan Arendt, bu tarihi anlatıların yeniden 'ebedi antisemitizm' gerçeğini harekete geçirdiğini ifade eder. Arendt bu 'ebedi antisemitizm' yorumunun, "Yahudilere karşı işlenmiş, kimsenin havsalasına sığmayacak kadar büyük suçların bile mazereti olabilecek" içeriğe sahip olduğunu ifade eder. (Arendt, s. 29).

Yahudiler, Ulus-Devlet ve Antisemitizmin Doğuşu

Yahudiler, Avrupa halkları arasında, ırk, din ve kültürel değerlerini koruyarak yaşadıkları toplumlar içindeki ekonomik varlıklarını devam ettiriyorlardı. Bu durumun yarattığı avantajlar mevcut olduğu gibi, dezavantajları da vardı. William Shakespeare'ın 'Venedik Taciri' isimli tiyatro eserinde, Yahudi bir karakter olan Shylock'un şahsında, bu durumun tarihi gerçekliğini görebileceğimiz bir anlatıyı okuruz. Shakespeare'ın bu tiyatro eseri özelinde, İngiliz

yazınında, Yahudi düşmanlığının kökenine dair, bir gerçeği de görmekteyiz. Arendt, Yahudilerin, modernlik sonrası Avrupa devletleri içindeki tarihsel konumlarının gelişimini, şu şekilde tasnif eder.

1- Yahudiler, 17. ve 18. Yüzyıllarda, mutlak monarkların idaresi altında, ‘Sarayı Yahudileri’ şeklinde ifade edilen, ayrıcalıklı bir konuma sahiplerdir. Bu dönemde, sahip oldukları sermaye gücü sebebiyle, saray içerisinde, belli imtiyazlar elde etmişlerdir. Saraya mâli destekte bulunmak ve düzenli para gelirinin sağlanması konusunda öneriler sunmak gibi görevler sonucunda, saray içinde aktif bir konuma sahip olurlar. Arendt, bu durumun, Yahudi halkının tümü için geçerli bir ayrıcalık hakkı sunmadığını belirtir.

2- Fransız Devrimi sebebiyle değişen siyasi koşullar sonrasında, ulus-devlet yapıları ortaya çıkmaya başlar. Bu devletler belirli ekonomik ihtiyaçlar için, Yahudi sermayesine başvuracaklardır. Bu durumda sermayenin, devlet içinde tekelleşerek büyük bir güç elde etmesine sebep olacaktır. Bu monopol yapı zamanla, sermayenin, devletlerin iç ve dış politikalarına müdahale edebileceği bir gücün ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

3- Yahudi sermayesi, 19. yüz yılın sonlarında, ulus-devletlerin mâli gücünü aşan bir ekonomik güce sahip olur. (Ulus-aşırı sermaye genişlemesi; kapitalizmin gelişiminin üçüncü evrimi). Bu güçlü sermaye kuruluşları, Yahudilerin, önceki dönemde sahip oldukları imtiyazların tehlikeye girdiği bir nefretin oluşmasına sebep olacaktır ve bu nefret savunmasız durumdaki Yahudilere yönelik şiddet eylemlerlerinin ortaya çıkmasının ana sebeplerinden birini teşkil edecektir.

4-Ulus-devletlerin ortaya çıktığı dönemlerde, özel sermaye ihtiyacı, mali yükümlülüklerin karşılanması için bir gereksinim haline geldiğinde, bu ihtiyaç için başvuru şirketler, Yahudi sermayedarlar olmuştur. Bu durum sonrasında, ‘Fransa, Bavyera, Avusturya, ve Prusya gibi ülkelerde Yahudiler ayrıcalıklı ünvanlar almaya başlamıştır.’ (Arendt, s. 44). Yahudiler, yaşadıkları ülkede, devletlere sağladıkları kredi ve fonlar karşılığında, *herkesle eşit* oldukları kazanımlar elde ederek, etkin bir politik/ekonomik güç olarak, modern Avrupa tarihindeki yerlerini almış oldular. Fakat bu sermaye gücüne sahip Yahudi azınlık, parasal gücü ellerinde bulunduran çok küçük bir gruptu. Yahudi cemaatinin diğer üyelerinin, önceden beri yaşadıkları sıkıntılar, bu dönemde de devam ediyordu. ‘18. yüzyılın sonunda, servetlerinin doruğundaki Berlinli Yahudiler, akranları olarak görmedikleri yoksul din kardeşleriyle ‘eşitliklerini’ paylaşmayı umursamadıkları için Doğu illerinden Yahudi akışını önlemeye çalıştıklarında; keza Fransa Ulusal Meclisi döneminde, Bordeaux’lu ve Avignon’lu Yahudiler, Fransız hükümetinin Doğu illerindeki Yahudilere eşitlik tanınmasına karşı sert itirazlarda bulduklarında, Yahudilerin eşit hakları değil, ayrıcalıkları ve özel özgürlükleri esas aldıkları ortaya çıktı’ (Arendt, s. 46).

Mali güce sahip olan Yahudi ailelerin, devlet yapısı içerisinde aktif ekonomik güç elde etmesi sonrasında, klasik Yahudi toplum yapısı yavaş yavaş, hazırda Fransız İhtilali'nin de yarattığı yeni toplumsal yapı içerisinde evrilerek, modern topluma uygun bir azınlık yapısına dönüşmüştür. Fakat, ulus-devletlerin, özel fonlara ihtiyaç duydukları zamanın geçip, devlet gücünü oluşturmaya başladıkları zaman, Saray Yahudisi diye tarif edilen gruplar da devlet üzerindeki etkinliklerini kaybeder. Ulus-ötesi bir güç şekline evrilecek Yahudi aile şirketleri, Kapitalist tekeli elinde bulunduran bir güce sahip olmaya başlar. Arendt bu süreci, Rothschild ailesinin durumu özelinden takip eder. Rostschild'lerin, 19. yüzyıl tarihinin anlaşılmasında, sahip oldukları ekonomik gücün, imparatorluk ve ulus-devlet sınırlarının değişmesinde ne türden etkili olduğu, birçok yönden büyük bir gizem tartışmasının konusu olmuştur. (Arendt, 2014, s. 62).

İlk Antisemitizm

Avrupa toplumları içinde, antisemitist hareketin ortaya çıkmasının, “Yahudi karşıtı hissiyatın, ancak büyük bir siyasi sorunla birleştirildiğinde ya da Yahudilerin bir grup olarak çıkarlarının, toplumdaki büyük bir sınıfla açık bir çatışmaya girdiğinde siyasi bir anlam ve önem kazandığı açıktır.” (Arendt, s. 63). Yahudiler ilk olarak, küçük esnaf şeklinde örgütlendikleri ticari sahalarından, kapitalist üretimin gelişmesi sebebiyle çekilmişlerdir. Bu gelişme, Yahudilerin ne tam anlamıyla Burjuva ne de köylü olmadıkları gerçeğiyle birleşince, onların sahip oldukları önemli bir varlık şartının ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Bu dönemde insanların *eşitliği* konusunda arzu edilen politik eğilim Yahudileri de içeriyordu. Bu istek, değişen toplumsal yapı içerisinde “ayrıcılıkların kaldırılması ve serbest ticaretin yürürlüğe konulmasının bir neticesi” olarak devreye girmiştir. (Arendt, s. 65). Modern dönem siyasi arenasında, Yahudi karşıtı hareketin başlangıç tarihi, 19. yüzyılın son dönemlerine denk düşer. Orta sınıfın altlarından bir ailenin çocuğu olan Vaiz Stoecker, muhafazakar çıkarları savunmak için yaptığı konuşmalarında, Yahudi karşıtı sözler kullanarak kamu içinde yarattığı heyecanı farkederek ve antisemitist söylemin, toplum arasında hazır bekleyen bir öfkeyi ortaya çıkardığını keşfeder ve böylece bu dili politikleştirerek bir propaganda haline getirir.

Bu süreci antisemitist partilerin ortaya çıkması izler. Yahudi karşıtlığı, parlamentoda sandalye sahibi olmayı sağlayan etkilerden biri olmaya başlar. Arendt, antisemitist söyleme sahip partilerin, kendilerini partiler-üstü bir konumda gördüklerini belirtir. Devletin çıkarlarıyla, Yahudi sermayesinin ve yine görece Yahudi insanların sahip olduğu ayrıcalıklı görüntü, onların, devletin altını oymak konusunda gizli niyet sahibi olarak anılmalarına sebebiyet vermiştir. Yahudiler üzerinden oluşturulan politik bir nutuk, ülke çıkarlarının dile getirildiği bir propaganda söylemine dönüşebiliyordu. Modern

dönemde Yahudi karşıtlığı, ekonomik nedenlerle başat bir öfkeyi içeriyordu. Öfke öncelikle Aydın kesimin kullandığı bir retorik olarak antisemitist bir dile dönüşüyordu. Ulusalci hareketlerin ve sosyalist hareketlerin farklı türden amaçlar için yöneldikleri öfkenin muadilleri aynıydı: Yahudiler. Arendt, 1840'lı yıllarda Toussenel'in yazmış olduğu '*Yahudiler, Çağın Kralları*' kitabının soldan gördüğü ilginin, Yahudilerin "kapitalist sistemin ana figürü olarak" betimlenmesinden kaynaklandığını belirtir. (Arendt, s. 95).

Yahudiler ve Toplum

Ulus-Devlet politikalarına uygun olarak, toplum içinde yayılan 'eşit haklar' düşüncesi, "farklılaştırıcı koşul ve durumların korunmasından yoksun olarak" ortaya çıkar. (Arendt, s. 108). Yahudiler, Onsekizinci yüzyıldan sonra, değişen toplumsal yapının yeni görünümünden her türlü etkileniyorlardı. Varlıkları, Devrim Çağı'nın bütün enerjisi içerisinde, olumlu ve olumsuz bir dikkati sürekli üzerlerinde hissetmelerine sebep oluyordu. Büyük bankerlerden, bürokraside sahip oldukları rütbe ya da entelektüel konumları olsun, bir Yahudi, sürekli olarak çeşitli imajların değişik anlamalarını üzerinde taşıyordu. Arendt, Börne'den yaptığı alıntıyla bu çıplak gerçeği önümüze koyar. "Yahudi olmamdan dolayı kimileri beni kınayacak, kimileri aynı nedenden dolayı övecek, bazıları bundan dolayı beni mazur görecek, ama kimse bunu düşünmemelik etmeyecektir." (Arendt, s. 124). Hâkim ulus tarafından, varlığı zihinde sürekli 'sabit' tutulan Yahudi kimliği, bir Yahudinin zihninde ise yeni kültürel öğelerle, kendi geleneksel kimliği arasında canlı bir kişilik bölünmesinin yaşanması sonucunun doğmasına sebep olan bir 'kaybolmayı' tektlemişti. (Arendt, s. 130). Bir çok açıdan, bu görüntünün dışında kişisel başarısını temin etmiş bir kişilik olarak Benjamin Disraeli (1804-1881) üzerinde uzun bir biyografik anlatım oluşturur Arendt. (Arendt, ss. 131-149).

Dreyfus Davası

Antisemitist dalganın Avrupa insanının bilincinde saklı duran gerçeği, 'Venedik Taciri'nden sonra, Dreyfus Davasıyla ortaya çıkar. Cemil Meriç entelektüelin, modern zamanlardaki anlam ve işlevinin bu olayla birlikte ortaya çıktığını söyler. Bütün Fransız yargı sistemi; askeri ve siyasi dayanışma içerisinde, Yahudi bir yüzbaşığı, suçsuzluğu anlaşılmış bir konuda, devletin itibarını düşünerek, idama mahkûm ederler. Bu olaya karşı, Fransa'da Emile Zola'nın öncülüğünde bir bildiri yayımlanır. Bu bildirin başlığı, *Entelektüellerin Beyannamesi* olarak ilan edilir. Modernlik, bu düşmanlığın daha görünür olacağı bir politik yapının ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır. Dava, 1894'te Fransa'da görülür. Fransa Genel Kurmayında çalışan Yahudi kökenli bir Yüzbaşı olan Alfred Dreyfus, Almanya adına casusluk yapmakla suçlanır ve

ömür boyu sürececek bir mahkûmiyet olarak Şeytan Adası'na sürgüne gönderilir. Genel Kurmay İstihbarat Başkanı Albay Picquard, Dreyfus'un masum olduğunu ortaya çıkarır fakat Askeri Mahkeme, bu durumun kendileri için kötü bir imaj yaratacağı düşüncesiyle, Picquard'ın elde ettiği sonuçları ortadan kaldırır ve kendisini de Tunus'a sürgün eder. Emile Zola, 'İtham Ediyorum' serlevhali bir yazı kaleme alarak, Dreyfus'un masumiyetinin tanınmasını ister fakat yazı tam tersi bir galeyana oluşmasına sebep olur. Asıl suçlu olan Esterhazy, zimmetine para geçirmek suçundan ordudan atılır ve o da İngiltere'ye giderek bütün süreci tüm gerçekliğiyle anlatarak intihar eder.

Yüzbaşı Dreyfus'un suçsuzluğu anlaşılır fakat Fransız mahkemeleri, bu mahkemede uygulanan yanlış yargı sürecinde kendi hatalarının olduğunu kabul etmez. (Arendt, ss. 167-168). Davanın, yarattığı etkinin sınırnı, Emile Daclaux, oldukça etkili bir şekilde özetler. "Bütün halkın önünde oynanan ve basın da, bütün ulusun rol alması için çalıştığı bu Dramda, antik trajedideki gibi iki koronun birbirine hakaret edip durduğunu görüyoruz. Sahne Fransa, tiyatro ise dünyadır." (Arendt, s. 199). Davanın tarafları; bir yanda Fransız Entelektüeller, Zola, Anatole France, E. Duclaux, Gabriel Monod, Romain Roland, Suarez, Georges Sorel'ler ve öteki tarafta, politikacılar, askerler, halk ve gazeteciler vardır. Emile Zola, dava sebebiyle kaleme aldığı yazılardan dolayı, mahkemece suçlu bulunur, sokakta saldırılara uğrar ve sürekli olarak evinde tacize maruz kalır. "Yahudilere ölüm narası bütün ülkeye yayıldı. Lyon'da, Rennes'de, Nantes'da, Bordeaux'da ve bir dizi Fransız Kentinde antisemitik gösteriler patlak verdi. Hepsi de bizi aynı kaynağa götürmektedir. Guerin'in önderliğinde askeri bir yapı kazanmıştı nefret. Sokaklarda antisemitik hücum kıtaları görülüyordu ve Dreyfus yanlısı her toplantının kanlı bir biçimde sonlanacağı kesindi. Polisin suç ortaklığı ise her yerde son derece aşıkardı." (Arendt, s. 203). Bu tarihi gerçek, Nazi hareketinden bir elli sene önceki, özgürlük şehri Paris'de yaşanan antisemitist duygunun, Avrupa toplumuna nasıl yayılmış olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Arendt bu davada, davanın kendisinin hukuki görünümüne değil, olayın siyasal arkaplanını oluşturan kamu desteğinin, Yahudilere ölüm sloganını bayraklaştırdığı bir Yirminci yüzyıl gerçeğine dikkatimizi çeker. Bu nefretin oluşmasını sağlayan birçok edebi metin, araştırma yazısı, Yahudilere karşı büyüyen gizli bir düşmanlığı besliyordu. Yahudi şirketlerinin, dünyayı daha fazla etkisi altına almaya başlaması, varolan nefretin politik sebeplerini derinleştirdi. Arendt bu sürecin, Nazi hareketinin bir provası olarak görebileceğimiz bir içeriği beslemiş olduğunu söyler. Yahudi şirketlerinin, ekonomik faaliyette, ulus-devletleri geride bırakması ve kamusal alanda, halkın ekonomik problemlerinin kaynağında, bu şirketlerin sebep olduğu sorunların mevcudiyetiyle ilgili düşünce; yine bu şirketlerin büyüyen bu nefreti besleyen, ekonomik ilişkiler ve ulus-ötesi para ilişkilerinde, devlet gücünü eriten ilişkilere girmesi, 'ebedi düşmanın' kötülüklerini haklı gösteren bir kamu-düşüncesi

yarattı. Yahudilere karşı Avrupa zihninin dip akıntısını oluşturan birçok tarihi anlatı ve politik ortam, Dreyfus olayında patlak verdi. Dreyfus'un masumiyeti, üstü kapalı bazı itiraflarla anlaşılmalı olsa da Fransız yargı sistemi ve kamuoyu Dreyfus'un suçsuzluğuna dair mahkeme sonuçlarına rağmen vicdanlarında Dreyfus'u suçlu görmeye devam etmiştir. 1900 yılında gerçekleşen Paris Fuarı'nın boykot edilme korkusu, Dreyfus'un affedilip serbest bırakılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Entelektüellerin davayla ilgili hazırladıkları bildirgelerin hiçbiri, bu boykot korkusu kadar etkili bir nedene dönüşmedi. Arendt'in davayla ilgili şu değerlendirmeyi yapar. Yirminci yüzyılda ortaya çıkacak birçok politik sorunun kökeninde, bu olayın sahip olduğu derin gerçek belirleyici olmuştur. "Şu halde kapanan, sadece 19. yüzyılın dip akıntılarının yazılı tarihin aydınlığında boy gösterdiği bir perdeden ibaretti. Gözle görülebilir yegane sonucu, Siyonist hareketi yaratmak oldu; o Siyonist hareket ki Yahudilerin antisemitizme bulabildikleri yegane siyasi yanıtı ve o antisemitizm ki Yahudilerin onları dünya olaylarının merkezine sürükleyecek bir hasım olarak ciddiye aldıkları yegane ideolojiyi oluşturmaktadır." (Arendt, s. 219).

Değerlendirme.

Leo Pinsker 'Yahudi, yaşayanlar için bir ölüdür; yerli halk için bir yabancı, yoksullar için bir milyonerdir; yurtseverler içinse bir vatansızdır.' tespitini yaptıktan yedi sene sonra Adolf Hitler doğdu (1889). Almanya'da 20. yüzyılda anti-modernist direnişin ilk hedefi olarak seçilen bu "Yahudi" hakkında İsmet Özel'in "modern kültürün hem efendisi hem kurbanı" ifadesi Pinsker'in tasvirinin bir özeti gibidir.

Hıristiyanlık esas itibarıyla kendi içerisinde kronik bir Yahudi düşmanlığını barındıran bir yapıdır. Ancak bu düşmanlığın Hitler Almanya'sında modern iktidar eliyle bu derece etkin kullanılabilmesi, bize daha önce olmayıp da Nazi Almanyasında olan şeyin ne olduğunu sorma hakkını verecektir. Gershom Scholem, Eichmann'ın idamına karşı çıkarken bu nasıl olabildi, buna bakmalıyız sorusunu sormuştu. Aynı soru Adorno ve Horkheimer tarafından Diyalektik'te de sorulmuştu: Daha güzel bir dünya gayesi ile çıkılan bu yolculukta nasıl yeni bir türden bir barbarlığa düşebildik? Yani düşüncenin niteliği arttıkça, niçin ölümlerin niceliği arttı?

Bu soruyu sormaya pek hevesli olmayan Kıta Avrupası akademisyenlerinin aksine, Polonyalı merhum Zygmunt Baumann, içerisinde Hannah Arendt'a onlarca atıf yaptığı eseri *Modernite ve Holokost* ile hem sormuş hem de cevaplamıştır. Baumann'a göre Holokost modernliğin meşru çocuğudur. Arendt'in de kötülüğün sıradanlığından kastettiği mana budur. Yani Yahudi soykırımı, modernlikten bir sapma veya onun bir hatası değil, onun yardımıyla ve doğrudan sonucu olarak vuku bulmuştur. Baumann'a göre, bir bahçıvanlık faaliyeti olarak sosyal mühendislik ve modern bürokrasinin yardımı,

yani insanı sonuçtan meneden o faaliyetler zinciri olmaksızın bu hadise gerçekleşemezdi. Hiyerarşik ve işlevsel işbölümünün, araçsal rasyonalitenin direktifleri doğrultusunda hareket etmesi neticesinde bireyler vicdan azabı duymadan sistem içerisinde işlevlerini sürdürmüşlerdi. Zira bu sistemde ahlaki sorumluluk yerine, teknik sorumluluk konulmuştur. Normal şartlar altında, belki bir kişiyi öldüremeyecek olan insan, bir düğme marifetiyle binlercesini öldürecek olan bir işlemi başlatabilmekte ve bu durumdan dolayı da herhangi bir vicdani rahatsızlık hissetmemektedir. Modern bürokrasinin doğası gereği, “eylemin dış bağlantıları görüş alanından temelli çıkınca da bürokratin eylemi kendi içinde bir sonuç haline gelir.” Çünkü fail, eyleme aracılık ettğinden ve eylemin ihtisaslaşma ile uzmanlık alanlarına bölünmesinden dolayı yaptıklarının sonucuna tanık olmamaktadır ve dahası herhangi bir sorumluluk hissetmemektedir.

“Napalm üreten kimyasal fabrikalarda çalışan işçiler, yanan bebeklerin sorumluluğunu kabul ederler mi? Bu işçilerin, onların sorumlu olduğunu pekala düşünen başkalarının varlığından haberi var mı?” diye sorar Kren ve Rappoport, Yahudi soykırımına giden yolda modern örgütlenmenin önemi ne işaret etmek ve onun ahlaken nasıl meşru bir zeminde ilerlediğini göstermek için. Modernitenin bizatihi neticesi olan bu mekanik işbölümü, işlem sürecini parçalara ayırarak, sonuç üzerinde sorumlu olabilecek mercileri ortadan kaldırmaktadır. Bu durum Baumann’ın ve Arendt’in, ve dahası Walter Benjamin’in ve George Orwell’in¹ işaret ettiği ahlaksız davranışın toplumsal üretimidir. Bu üretim, varlık (nesne) ile akıl (bilgi) arasındaki bağı koparılması ile kendisine modern düşünce içerisinde bir meşruiyet zemini yakalayabildi. Bu meşruiyetin en önemli müsebbibi bizatihi teknolojinin kullanımından ileri gelmekteydi. Arendt’in, kocası Günther Anders’in ve Benjamin’in temel eleştirisi, teknolojinin insan hayatına getirdiği bu kopukluk üzerinde durmaktadır.

Arendt’in “Emperyalizm” başlığı altında dile getirdiği, modernlik, sömürgecilik ve ırkçılık arasında kurduğu bağ da inkar edilemez bir tarihsel gerçekliğe sahiptir. Holokost tarihçisi George L. Mosse, kendinden pek emin bir şekilde, “18. yüzyıl Avrupa’sı, modern ırkçılığın beşiğidir.” derken bu tespiti teyit eder. Linnaeus (ö. 1778), Blumenbach (ö. 1840) gibi etnologların çalışmalarıyla Avrupa’da seküler bir ırkçılığa giden yolun açıldığı malumdur. Bu yolun sonunda insanoğlu, “hayvan krallığı”nın bir parçası olarak görülmüştür, an-

¹ “Şu anda ben yazıyorum, yüksek düzeyde uygarlaşmış insanoğulları beni öldürmek için tepemde uçuyorlar. Benim gibi, onların da bana karşı kişisel bir düşmanlığı yok. Hep söylendiği gibi, “görevlerini yapıyorlar” yalnızca. Bunların çoğu, hiç kuşku yok ki, öz yaşamlarında cinayet işlemeyi asla aklından bile geçirmemiş, iyi kalpli, yasalara saygılı insanlardır. Ama öte yandan, içlerinden biri beni paramparça edecek bir bombayı tam yerine isabet ettirmeyi becerirse, bu yüzden uykusu asla eskisinden daha kötü olmayacaktır. Onu suçlu olmaktan kurtaracak kadar güçlü olan duygu ülkesine hizmet etmektedir çünkü.”

George Orwell, *İngiltere, England your England* (1941)

cak bu bahsi geçen “krallık” içerisindeki diğerk varlıklar, bizzat Tanrı’nın Yaratılış kitabında bahsettiği şekliyle “Tanrının evlatları” olarak görülmekten ziyade hakim olunacak nesnelere olarak dşnld. İnsanın kendi hikayesinin, tanımının reddedilmesiyle kadim dünyanın büyüsü bozuldu.

Onsekizinci yüzyılın sonlarından itibaren Tevrat-Yaratılış kitabı merkezli bir soyağacının okş, her tür ırk spekülasyona hazır bir oyun alanı açtı. Zira bütün insanlık için Adem ve Havva’dan gelen, ve Nuh ve oğulları ile devam eden tek bir neseb yerine, evrim teorisinin kuralları dairesinde bazısının bazısına maddi ve manevi olarak üstün olduğu düşman bir dünya tasavvuru ikame edildi. Aydınlanma ağının bir ürünü olan ırklık, sömürgecilik için gerekli olan meşru ideolojik ve fikri zemini inşa etmiştir. Evrim teorisinin sosyal bilimlere uygulanmasıyla politikaya giren ırklık, dünyada bazı ırkların zayıf, bazılarının üstün olduğu varsayımından hareketle, beyaz adam kategorisini oluşturmuştur. Talal Esed’in “Avrupalı Hristiyan bireyin kendi spesifik tarihini silerek, onu beyaz adam olarak evrenselleştirmesi şeklinde tanımladığı” bu yeni kategori yaratımı, Arendt’in de gösterdiği gibi imparatorlukların bitimi, modern ulus-devletlerin doğumu ve sömürgecilik faaliyetleri ile pek yakından ilişkilidir. Batı Avrupa’da icat edilen siyah, beyaz, sarı, kırmızı gibi renklere dayalı insan kategorileri, onların kültür derecelerini de belirleyerek beyaz adam karşısındaki konumlarını da tespit etmiştir.

Pek tabi olarak Hristiyan Avrupa’da Darwin’in teorileri nasıl bu kadar yerleşebildi, kiliseye saldırdılar zira, diye bir soru sorulabilir. Evrim teorisinin temelinde duran yaşam mücadelesi ve gclnn hayatta kalması fikri, sömürgelere karşı yürütülen ırk müdahalelere bilimsel açıklamalar getiriyordu. Irklık vasıtasıyla bir seçkin sınıf tanımlandı (Ari veya Beyaz adam) ve iktidar tarafından belirlenmiş olan kategoriler üzerindeki her türlü baskıyı meşrulaştıracak bir söylem geliştirildi. Kolonilerde çıkan isyanların kanlı bir şekilde bastırılması Avrupa için herhangi bir sorun teşkil etmiyordu. Zira isyan eden yerliler, medeni olmayan, medenileşememiş varlıklardı. Dolayısıyla tam olarak insan dahi sayılmadıkları için, Hitler dönemi Yahudileri nasıl insan-dışılaştırılıp muamele gördüyse, ırklığın modern iktidarlarca bir aparat olarak kullanımıyla yerliler de Yahudilerden farklı olarak tamamen yok edildiler. Irklık 1945 yılına değin, kolonilerin sömürülmesinde dayanak noktası teşkil etti. 1945 sonrası kolonilerin bağımsızlıklarını kazanmaya başladığı dönemde, ırklık zorunlu olarak şekil değiştirerek, demokrasi havariliği misyonuyla eski sömürge topraklarında işlevselliğini korudu.

Arendt’in samimi analizleri okunurken, 2017 yılında, Antisemitizmin, modern iktidar elinde bir propaganda aracı olarak tutulduğu gerçeği göz nnden kaçırılmamalıdır. Zira Arendt’in eleştirilerini yaptığı dönemde, yaşanan felaketin yıkıntılarını halen gözönünde durmaktaydı. Fakat aradan geçen yıllar sonunda, günümüz sosyal bilimlerinde ve akademi dışında bu kavram yeni bir mana kazanmıştır ve bu mana iktidar tarafından belirlenmiş ve dolayısıyla politize

edilmiş bir içerik ve sınıra sahiptir. Bu içerik İsrail'in yaptığı her gayri insani harekette, bunları absorbe edebilecek bir yapıdadır. Antisemitizm, Edward Said'in de ifade ettiği gibi, İslam'ın politik bir güç olarak ortaya çıktığı dönemlerden itibaren Yahudi düşmanlığı kavramının kapsamının genişletilmesi ve Sami düşmanlığına evrilmesiyle oluşturulmuş tarihi gerçekliğe sahip suni bir kavramdır. Kavramın cismi 1870'li yılların Almanya'sında görülmüş olsa da içeriği bir bedene bürünmeden çok uzun zaman önce ortaya çıkmıştır. Türk- lükle temsil edilen İslam, Hıristiyan Avrupa için Yahudiliğin aksine siyasi ve askeri açılardan önemli bir faktör olması hasebiyle, Yahudilikten daha büyük bir tehdit arzetymekteydi. Ancak modern bir üretim olan antisemitizm, sözde modernliğin dönüşümü/postmodernizm ile kendi içerisinde bir anlam kırılması yaşamıştır. İlginç bir biçimde postmodern tabirinin kullanımıyla Holokost tabirinin yaygınlaşması aynı dönemlere denk gelmektedir. Modernliğin vicdan azabı, bir nevi günah çıkartması olarak alabileceğimiz Postmodernizm marifetiyle, antisemitizmin 1960'lı yıllar sonunda kazandığı bu yeni anlamla birlikte Yahudiler, kavramın teorideki korunan sınırları içerisinde ayrıcalıklı yerlerini sabit tutmuşlardır. Bu yeni anlam Amerikan düşmanlığı, Komünist olmak, Vietnam savaşı karşıtı veya Nükleer karşıtı olmak gibi kriterleri antisemitizm sınırları dairesi içine almaktadır. Pek tabi olarak bu yeni anlam, 1967 sonrası değişen dünya jeopolitiğine uygun olarak benimsenmiştir. Prag Baharı sonrası intiharı duyulan Komünizm'in artık Kapitalist Amerika ve Avrupa için bir tehdit olamayacağı anlaşıldığından, o ana dek Sovyetlere karşı Batı Almanya ittifakı dolayısıyla, Komünist suçlamasına maruz kalmamak için susmak zorunda kalan Amerikan Yahudi entelektüelleri, müthiş bir siyasi ve akademik destekle Elie Wiesel'in icadı olan Holokost söylemini (Yunanca Septuagint'den alınmış olan Holokost, "Tanrı'ya ateşte yakılarak sunulan kurban" manasında olmasından dolayı, Yahudiler için dini ve olumlu bir anlam taşımaktadır) her türlü eleştiriyi emip etkisiz hale getirebilen politik bir şemsiye olarak kullanmaya başlamışlardır. Devam eden süreçte, Amerika'nın bölgede Suudi Arabistan ve İsrail ile birlikte en önemli müttefiklerinden biri olan İran'ın 1979 sonrası ayrı bir yola evrilmesi ile, İsrail'in bölge jeopolitiğinde öneminin artmasıyla Holokost ve antisemitizm söylemi de, Giorgio Agamben'in deyişiyile bir nevi kült halini alarak günümüze ulaşmıştır.

Özetleyecek olursak, kitabın genel çerçevesini, modernlik düşüncesi oluşturmaktadır. Modernleşmenin yaşandığı ilk kültür olarak Avrupa'da içinde yayılan bu hareket, klasik toplumsal yapıların dağılmasına ve yeni yurttaşlık şartlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Arendt'in tarihin 'dip akıntısı' dediği tarihi anlatıların yarattığı kimlik bilinci, görünürdeki yurttaşlık bilincinin eşit haklar yasasına rağmen, değişen ekonomik ve politik arenada Yahudilerin aktif figür olarak ortaya çıkması sonrasında, Antisemitist nefreti besleyen bir mekanizmanın harekete geçmesine sebep olmuştur. Bu açıdan kitap, teorik bir gerçeği, anlatılan tarihin içerisinde örneklerle temellendirir.

Kitabın önemi, onun bugün hala uluslararası ilişkiler ve politik alanlarda etkisini devam ettiren ‘gizli el’ tartışmalarının kökenine dair bir gerçeği, tarihi vetire içerisinde anlatmasıdır.² Bu tarihi süreci takip ederken okuyucu, Yahudilere dair iki farklı tarihi gerçeklik karşısında, dikkatli bir yerde durması gerektiğini hissetmektedir: İki farklı Yahudi sınıf. Bir tarafta Firavun’un yanında nüfuzlu kişiler haline gelmiş olan Karun’u temsil eden aristokrat yapı, diğer yandan mensuplarının kısmi kıyım tabi tutulduğu, dışarıdan gelebilecek öfkeye karşı tampon olarak kullanılan alt tabaka. Biri, öfkenin dip dalgasının ortaya çıkmasıyla yok olma riskiyle başbaşa kalabilen, savunmasız bir yerde durmaktadır. Öteki sınıf, Avrupa siyasetinde, belirli Burjuva özellikleriyle sahneye çıkmaktadır: Ulus-aşırı bir sermaye gücü, Siyasette etkili bir gizli gündem sahibi figür. İkinci kısmın varlığı antisemitist nefreti körüklerken, nefretin ortaya çıkardığı şiddet, birinci sınıfa yönelmiştir. Anne babası Auschwitz’de öldürülmüş olan Norman G. Finkelstein’in ‘Soykırım Endüstrisi’ olarak tarif ettiği bu durumun, politik alanında ki karşılığı, Rusya’da, Fransa’da, Almanya’da öldürülen binlerce masum Yahudi halkıyken, ikinci sınıf Yahudi aileler, bu soykırımı, kendi politikalarının dayandığı haklı sebepler için kullanmıştır. Kitap, bu iki farklı ayrımı zihnimizde canlı tutmamızı sağlayacak tarihi süreci takip etmek konusunda okuyucuyu düşünmeye davet eder. Kitabın önemi de tam bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Zira okuyucu, yoğun bir rıza üretimi bombardımanı altında kalarak, Nazi dönemi Yahudilerinin acıları ve suçun Almanlığına odaklanıp, Hiroşima’daki atom dehşetini insanlığa hediye eden Amerika’nın, Almanya’yı işgal ettiğinde Freiburg Üniversitesi’nde neden Karl Jaspers görevine devam ederken, Martin Heidegger’e ders vermediğini sormayı ihmal edebilir.

Kaynakça

- Arendt, H. (2014), *Totalitarizmin Kaynakları / 1 Antisemitizm*. İstanbul: İletişim
- Shakespeare, W. (2016) *Venedik Taciri*. İstanbul: İş Bankası Yayınları
- Finkelstein, G. N. (2001) *Soykırım Endüstrisi*. İstanbul: Söylem
- Trunk, I. (1972) *Judenrat: The Jewish Councils in Eastern Europe under Nazi Occupation*. New York: University of Nebraska Press
- Kren, G. M. ve Rappoport, L. (1994) *The Holocaust and the Crisis of Human Behavior*. New York: Holmes & Meier Pub
- Baumann, Z. (1997). *Modernite ve Holokost*. İstanbul: Sarmal

² Ancak bu noktada dikkatli olmakta fayda vardır. Zira karşıt görüş sahibi Isaiah Trunk’ın 1976 yılında iddia ettiğine göre, Avrupa Yahudilerinin yok edilmesinde Yahudi işbirliğinin, daha doğrusu Yahudi konseylerinin etkisi Arendt’in iddia ettiği gibi bir öneme sahip değildir. Trunk’un analizleri için eserine müracaat edilebilir.